Altın Işık

Ziya Gökalp

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı'ndan
Çocuklar Kütüphanesi: 1
Telif ve Tercüme Heyetince Kabul Edilmiştir.
İstanbul Matbaa-i Amire 1339-1342 [1923]

Hazırlayan
Dr. Ali Duymaz

ÖTÜKEN

Sunuş

Geçen yüzyılın başlarında başlayan ve imparatorluğun yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden yıllarda etki derecesi en yüksek fikir ve bilim adamlarının başında hiç şüphe yok ki Ziya Gökalp gelmektedir. *"Bedenimin babası Ali Rıza Efendi, hislerimin Namık Kemal, fikirlerimin Ziya Gökalp'tır"* diyen Mustafa Kemal, aslında bir bakıma bu gerçeği ifade etmektedir. Ziya Gökalp, büyük bir fikir adamıdır. Aynı zamanda çağının bütün modern ve pozitif bilgilerini bilimsel bir disiplinle okuyup irdeleyen ve Türk toplumuna uyarlayan öncü bir bilim adamıdır. Sosyolojinin kurucusudur, kültür ve medeniyet tarihi biliminin öncülerindendir, Fuat Köprülü'yle beraber halk biliminin bilim olmasını sağlayan ilk isimlerdendir. Gökalp, çöküş ve kurtuluş döneminde ortaya çıkan siyasî lider Mustafa Kemal'in uygulayıcılığının arkasındaki fikrî ve teorik güçlerin en etkilisidir. Belki günümüzde Gökalp'a ihtiyaç duyulmasının sebeplerinden birisi de yeni yüzyılın başlarında toplumun aynı sancıları ve felaketleri yaşamama arzusu olmalıdır. Aslında bizi Gökalp'ın yeniden okunması, anlaşılması ve değerlendirilmesinin, dolayısıyla eserlerinin yeniden yayına hazırlamasının gerektiğine iten düşünce de budur.

23 Mart 1876'da Diyarbakır'da dünyaya gelen Ziya Gökalp, çalkantılı bir eğitim hayatının ardından bir yandan araştırmalar yapıp sosyoloji dersleri vermeye çalışırken, diğer

yandan siyasetle de irtibat halinde olmuştur. Yaptığı araştırmalar ve yayımladığı eserler, onu üniversiteye çekerken siyasetle olan ilişkileri nedeniyle hapishane ve sürgün yılları da yaşamak zorunda kalmıştır. Diyarbakır'da otuz üç sayı çıkan *Küçük Mecmua*'nın hemen her sayısında araştırma yazılarını ve şiirlerini yayımlayan Ziya Gökalp, diğer yandan *Türk Yurdu, Halka Doğru, Türk Sözü, İslâm Mecmuası, İçtimâiyyat Mecmuası, Millî Tetebbûlar Mecmuası, Yeni Mecmua* gibi çeşitli dergilerde de yazılar yazmaya devam etmiştir. Atatürk'ün de isteğiyle Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yazılar yazmış, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ve kültür politikalarının geliştirilmesinde siyasî kadrolara önemli katkılar yapmıştır. Türkiye'de Türklük, İslamlık ve Batılılaşma gibi kavramları "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" adlı kitabıyla tartışmaya açmış; Türkçülüğün tarihi, hars, medeniyet, millî vicdan, millî tesanüt kavramlarının izahını ve dilde, dinde, ahlakta, hukukta, felsefede, siyasette Türkçülüğü "Türkçülüğün Esasları" başlıklı çalışmasında anlatmıştır. Ölümünden sonra basılabilen "Türk Medeniyeti Tarihi" adlı kitabı ise Türklerin dini, bilimi, felsefesi, devlet ve aile yapısı üzerine hazırlanmış ciddi bir çalışmasıdır.

Gökalp 24 Ekim 1924 tarihinde vefat etmiştir. 2014 yılı vefatının 90. yılıdır. Asırlık döngü ve kırılmalara uğramadan önce geçmişin tecrübelerini birinci elden eserlerden okumak -her ne kadar okuyup hafızamızı canlı tutan bir toplum olmasak da- herhalde yeni sıkıntılara karşı tedbir geliştirmeye yardımcı olacaktır.

Bu çerçevede Prof. Dr. Mustafa Özsarı, Prof. Dr. Salim Çonoğlu ve Doç. Dr. Halil İbrahim Şahin'le birlikte Gökalp'ın eserlerinin yeniden basımını bir proje olarak Ötüken Neşriyat'a götürdüğümüzde Nurhan Alpay Bey'in sıcak ve samimi ilgisiyle karşılaşmamız, eserlerin hazırlanmasında bize yol yordam göstermesi, düşüncelerimizde yalnız olmadığımızı göstermiş ve teşvik edici olmuştur. Ötüken Neşriyat'ın gayretli

editörü Kadir Yılmaz Bey de kitapların takibi konusunda ısrarıyla bu çalışmaların gün ışığına çıkmasında faydalı olmuştur. İlk etapta Gökalp'ın en temel dört eserini, yani *Türkçülüğün Esasları, Türk Medeniyet Tarihi, Türk Töresi ve Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*'ı yayına hazırladık. Bu tür mensur eserlerde Nurhan Alpay Bey'in, yayınevi olarak İsmail Gaspıralı serisinde uyguladıkları yöntemi tavsiye etmesiyle, metinlerin bütünlüğünü bozmadan parantez içi açıklamalarla Gökalp'ı hem aslından okuma hem de küçük desteklerle anlama esaslı bir yöntem uygulamaya çalıştık. Gökalp'ın manzum eserlerinde ise şiirlerin anlam ve ahenk bütünlüğünü bozmamak için bilinemeyecek kelimelerin anlamlarını dipnotlarda vermenin daha doğru olacağını düşündük. Ayrıca Gökalp'ın daha önce muhtelif dergilerde yayımladığı ve sonradan kitaplaştırdığı yazı ve şiirlerini de bir çeşit tenkitli basım sayılabilecek biçimde karşılaştırmalar yaparak dipnotlarla açıklama yoluna gittik. Daha geniş açıklama ve ayrıntı gerektiren durumlarda kullanılmak üzere her eserin sonuna birer "Kavramlar ve İsimler Sözlüğü" eklemeyi de amaca uygun gördük. Çünkü Gökalp'ı okumak sadece kelimelerin karşılıklarını bulmak ve bilmekle mümkün değildir, onun bilimsel terminolojisini ve özellikle eserlerinde çok sık kullandığı Batı ve Doğu'nun temel eser ve isimlerini tanımak da gerekecektir.

Gökalp'ın eserlerini yayımlayan Kültür Bakanlığı'nın kitaplarının bugün artık baskısı tükenmiştir. Gökalp'ı yeniden yayımlayan birçok yayınevi ise sadeleştirilmiş metinler neşretmektedir. Oysa bugün Gökalp'ın eserlerinin ilk baskıları da dâhil olmak üzere eski yazı metinlere daha rahat ve kolay ulaşabiliyoruz, internet ortamı önümüze son derece geniş bir bilgi ve kaynak birikimi seriyor.

Özellikle günümüzde yüzeysel, popüler ve politik bilgi kaynakları karşısında savunmasızca bilgi kirliliğine maruz kalmaları ve dolayısıyla millî kültür ve medeniyet tarihi konularında kimlik buhranı yaşamaları muhtemel ve mümkün

olan gençlerin Gökalp okuması elzemdir. Aslında yaklaşık yüz yıl öncesinden, günümüz gençlerine, meraklılara, bilim ve düşünce dünyasından araştırmacılara, kısacası geniş bir okuyucu kitlesine Gökalp, Gökalp'ın eserleri "değişen bir şey yok" demek istiyor. Okuyucuyu Gökalp'la baş başa bırakırken, Gökalp'ın bütün eserlerinin yeniden yayımlanmasının Ötüken Neşriyat'a pek yakıştığını da vurgulamak istiyoruz.

Prof. Dr. Ali DUYMAZ
Ziya Gökalp Bütün Eserleri
Yayına Hazırlama Kurulu Adına

"Altın Işık" Üzerine

Bir düşünce insanı olduğu kadar fikirlerini özellikle edebiyat alanında uygulamaya dökme girişimlerinde de bulunmuş olan Ziya Gökalp, bu çerçevede halkiyat olarak tabir ettiği folklor ve halk edebiyatı ürünlerini derleme, güncelleme ve yayımlama faaliyetleri içerisinde de olmuştur. Türkiye'de folklorun bir bilim olarak kabulünde etkili olan ilk yazılardan birini yazan Gökalp'ın, folklor terimi yerine "halkiyat" sözünü önerdiği ve uzun yıllar bu sözün tercih edildiğini bilmekteyiz. Gökalp'ın "şifahi anane" adını verdiği sözlü geleneğin, yani halk edebiyatı ürünlerinin derlenmesi ve yayımlanması konusunda, Avrupa'da epey mesafe kat etmiş olan folklor ve halk edebiyatı çalışmalarından, özellikle de Alman Grimm Kardeşlerin görüş ve uygulamalarından etkilendiği açıktır. Ziya Gökalp da Grimm Kardeşler gibi masalları varsa yazılı kaynaklardan ve sözlü gelenekten derleyip bazı küçük müdahalelerle de olsa yayımlama yolunu tercih etmiştir. Onun bu tür faaliyetlerinde destanlar, efsaneler ve masallar özel bir yer tutar. Nitekim *Kızıl Elma*, *Yeni Hayat*, *Altın Işık*, *Ala Geyik* gibi kitaplaştırdığı eserleri bu bağlamda değerlendirilebilecek çalışmalarındandır.

Ziya Gökalp, *Altın Işık* adlı eserinin sonunda yer alan fihristte görüleceği üzere "masallar", "menkıbeler" ve "tarihî hikâyeler" olmak üzere üç başlık altında derleme ve uyarlamalarını yayımlamıştır. Kitabın iç kısmında metinler verilirken bu başlıklar kullanılmamıştır, ancak biz fihristteki bu tasnifi metinlere de uyguladık.

Altın Işık'taki masallar hakkında ayrıntı vermeden önce Ziya Gökalp'ın masal türüyle ve masalların derlenip yayımlanmasıyla ilgili görüşleri üzerinde durmak yerinde olacaktır. Çünkü ülkemizde masal türüne bilimsel yaklaşımın öncüsü de Ziya Gökalp'tır. Gökalp, *Küçük Mecmua*'da yayımladığı "Usullere Dair: Halkiyat I Masallar" (1/18, 10 Safer 1341/2 Teşrinievvel 1338) adlı makalesinde bu hususa temas etmektedir. "Halkiyatın tatbik ettiği şifahi ananelerden birincisi" olarak masalları gören Gökalp, bu yazısından anladığımıza göre Dede Korkut Kitabı'ndaki destanî hikâyeler ile Âşık Kerem, Âşık Garip, Şah İsmail gibi bugün halk hikâyesi türünün örnekleri olarak kabul ettiğimiz metinleri de "şifahilikten taharriliğe geçen" halk masalları olarak kabul etmektedir. Gökalp, *Küçük Mecmua*'da neşredilen ve büyük bir kısmı *Altın Işık*'ta yer alan masalların Diyarbekir Türklerinden derlendiğini, Keloğlan ve Küçük şehzade gibi masalların Anadolu'nun değişik yerlerinden alındığını belirtmektedir. Bu ifade Gökalp'ın yayımladığı masalların derleme yöntemiyle elde edildiğini göstermektedir. Gökalp, masalın kendine mahsus tabirleri, kendine mahsus lisanı olduğunu belirterek masalların *ocaktan yetişme masalcı*lardan derlenmesi gerektiğini vurgular. Masalcıları eski ozanlığın kadınlarda devam eden kısmı olarak gören Gökalp, anadan kıza intikal eden masalcılığı bir sanatkârlık çeşidi olarak görür. Gökalp, günümüzde de derlemenin temel ilkelerinden olan masalcının ağzından çıkan her kelimenin olduğu gibi kaydedilmesi, bir kelimesinin bile değiştirilmemesi gerekti ilkesine vurgu yapar. Küçük Mecmua'da yayımlanan masallar için *"maatteessüf bu usule muvafık olarak toplanamamıştır. Çünkü bir hakiki masalcı bulamadık. Mamafih masallara renk veren ananevî ibareleri, tabirat-ı mahsusiyeyi aynen zapt ettik"* diyen Gökalp, makalesinde daha sonra şu ifadelere yer vermiştir:

"Bir masalı zapt eden, bunu hangi kasabanın veya köyün ahalisinden ve hangi fertten zapt ettiğini kaydetmelidir. Bu adam, Türkmen mi, Yörük mü, Çıtak mı, yoksa bu gibi unvanlara haiz olmayan sadece Türk mü? Eğer henüz boy ve il hayatı yaşayanlardansa, hangi ilden ve hangi boydan olduğunu da göstermek lazım gelir. Bunu anlayabilmek için sormak usulünü bilmeli. Mesela, ben Carabluslu bir Türkmen Beyine ne olduğunu sordum. İptida "Türkmen'im" dedi. "Türkmenler arasında sizi başka Türkmenlerden ne adla ayırırlar?" diye sordum. "Bize Beğdilli derler" dedi. Anlaşıldı ki bunlar Oğuz'un Beğdilli boyuna mensuptur. Masalı zapt eden, masalcının ilinden, boyundan başka içtimai vaziyetini, seciyesini, hüviyetini de deftere kaydetmelidir. Masalcı masalı kimden almış ve o da kimden almış. Mümkünse bunları da zincirleme olarak yazmalı. Ta ki elde edilen bir masalın hangi zümreye mensup olduğu ve hangi şahsiyetten geldiği tamamıyla malum olsun."

Ziya Gökalp'ın *Altın Işık* adlı kitabına aldığı ve bugün de masal türü kapsamında değerlendirebileceğimiz metinlerden "Tembel Ahmet" ve "Kuğular" masalları tamamıyla mensur haldedir. "Keloğlan", "Nar Tanesi yahut Düzme Keloğlan", "Keşiş Ne Gördün?", "Yılan Bey ile Piltan Bey" ile "Pekmezci Anne" masalları ise aslen mensur olmakla birlikte aralarda manzum parçalar da olan metinlerdir. Tamamıyla manzum olan masallar ise "Küçük Hemşire", "Kolsuz Hanım", "Ülker ile Aydın", "Küçük Şehzade" ve "Ala Geyik" adlı masallardır. Mensur masallar zaten masalın anlatım tarzına uygun olduğu için olaylara ve tiplere küçük müdahalelerle derlendiği veya akılda kaldığı biçimde yazılmıştır. İçlerinde manzum kısımlar olan masallar ise Ziya Gökalp'ın özellikle manzum kısımlar eklemesiyle edebî bir çeşni katılmış metinlerdir. Türk masallarını nazma çekmenin ilk örnekleri olan manzum masal me-

tinleri ise Ziya Gökalp tarafından şiir diliyle yeniden yazılmış ürünlerdir. Manzum veya mensur masallar, edebî ve estetik değerinden ziyade çocuklarda millî şuurun uyandırılması başta olmak üzere eğitim işlevi ağır basan metinlerdir. Ziya Gökalp, o devrin şartlarınca derlediği masalları mensur veya manzum halde yeniden yazarken estetik bir anlayışı ön planda tutmamıştır. Gökalp'a göre masallar, çocukların eğitimi açısından son derece önemli metinlerdir. Bunu, kızı Hürriyet Hanım'ın daha küçük bir çocukken sorduğu soruya verdiği cevaptan da anlamaktayız: *"Bu masalları yalnız senin ve kardeşlerin için yazmıyorum; Türk çocukları için yazıyorum. Ben yalnız senin ve kardeşlerinin babası değilim. Bu dünyadaki bütün Türk çocuklarının babasıyım. Sizleri ne kadar düşünür ve seversem onları da o kadar düşünür ve severim."*[1].

Ziya Gökalp'ın *Kızılelma* kitabına aldığı, ayrıca müstakil bir çocuk kitabı olarak bastırdığı ve bugüne kadar en bilinen şiirlerinden olan "Ala Geyik", özel bir önem taşımaktadır. Türk mitolojisinden tasavvuf edebiyatına, modern Türk romanından Türk sinemasına kadar Türk kültürünün avcı döneminin kült motifi olan geyik motifini Ziya Gökalp, enfes bir masalla terennüm etmiştir. Çocuklar tarafından da çok sevilen ve benimsenen bu metin, yazılı edebiyatın bir ürünü olmasına rağmen bir çocuk tekerlemesi olarak anonimleşmiş, varyantlaşarak sözlü edebiyat ürünü haline gelebilmiştir.

Ziya Gökalp'ın "Masallar" başlığı altında yer alan "Deli Dumrul" ile "Menkıbeler" başlığı altındaki "Arslan Basat" adlı manzumeleri ise Dede Korkut Kitabı'ndan uyarlanmış metinlerdir. Ziya Gökalp, Dede Korkut hikâyelerinden mülhem manzum hikâyelerini Kilisli Muallim Rıfat Bilge'nin Dresden yazmasının Von Diez tarafından çekilen

[1] Şevket Beysanoğlu (1964). *Ziya Gökalp İçin Yazılanlar Söylenenler*, Ankara: Ziya Gökalp Derneği Yayınları, s. 326.

fotoğraflarını esas alarak 1916 yılında eski harflerle yayımladığı *Kitâb-ı Dede Korkut Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân* (İstanbul, Devlet Matbaası, 1332/1916) adlı eserden istifade ederek yazmıştır. Deli Dumrul, Dede Korkut Kitabı'nın sadece Dresden yazmasında yer almakta olup özgün adı "Duha Koca Oğlu Delü Dumrul Boyu"dur. Gökalp, bu metinde nazma çekme dışında herhangi bir müdahalede bulunmamıştır.

Ziya Gökalp'ın "Arslan Basat" adını verdiği Dede Korkut uyarlaması ise *Yeni Mecmua*'da yayımlandığında "Boğa ile Boğaç" ve "Tepegöz" adlı iki ayrı hikâyedir. Dede Korkut Kitabı'ndaki özgün metne de uyumlu olan bu durum Gökalp tarafından *Altın Işık* kitap halinde yayımlanırken değiştirilerek yeniden düzenlemiştir. Boğaç ile Basat hikâyelerini birleştirip Basat'ı merkeze alan Gökalp, diğer hikâyelerden de istifade ederek bazı özel isimleri, olayları değiştirmiş, metni yeniden kurgulamış ve deyim yerindeyse yeni baştan manzum bir destan yazmıştır.

Ziya Gökalp'ın "Menkıbeler" başlığı altında yazdığı "Polvan Veli" adlı manzume oldukça ilgi çekicidir. Bu manzumenin kaynağı hususunda ne kendisi ne de başka bir araştırmacı bugüne dek herhangi bir açıklama yapmamıştır. Biz araştırmalarımız sonucunda "Polvan Veli"nin ilham kaynağının, XIII. yüzyıl Harezm sahası mutasavvıf, şair ve pehlivanı Mahmut Pehlivan'ın efsanevi hayatının olduğunu tespit ettik. Harezm bölgesinin İslâmlaşmasında katkıları olan bu kişinin özellikle Harezmşahların mirasçısı Türkmen, Özbek ve Azerbaycan sahalarında Pelvan Ata, Polvan Ata, Polvan Pir gibi isimlerle anılması, başta Hint şahıyla ve bölgenin İslâmlaşmasıyla ilgili efsanelere konu olması Gökalp'ın bu veliyle ilgili bir rivayete dayandığını göstermektedir. Nitekim Şemseddin Sami, Anadolu sahasında pek bilinmeyen bu veli ve şair pehlivanı, *Kâmusü'l-Âlâm* adlı meşhur ansiklopedisine "Katalı - Mahmud

Pehlivan" adıyla almıştır. Gökalp da Anadolu sahası dışındaki bu meşhur şahsiyeti manzum bir "menkıbe"yle Türk okuyucusuna tanıtmıştır.

Ziya Gökalp'ın *Altın Işık* kitabına aldığı son metin ise "Tarihî Hikâyeler" başlığı altında "Alparslan - Malazgirt Muharebesi" adını verdiği manzum piyestir. Anadolu-Türk tarihinin başlangıcı olan ve İslâmiyet'in Anadolu'da yerleşmesi anlamı taşıyan bu tarihî hadise, ilk olarak Gökalp tarafından kısa fakat çarpıcı ve etkili mesajlarıyla manzum tiyatro türünde ele alınmış önemli bir esere konu teşkil etmiştir. Dönemin şartlarıyla Malazgirt arasında bir benzerlik kurma çabasının ürünü olan Ziya Gökalp'ın bu eseri, kendinden sonra Behçet Kemal Çağlar'dan Sabahattin Engin'e kadar pek çok tiyatro yazarına konu ve ilham kaynağı olmuştur.

Ziya Gökalp'ın kitaplarına koyduğu adlar da özenle seçilmiş adlardır. Bu kitabının adı olan *Altın Işık* kavramını Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi* adlı eserinin değişik yerlerinde bilimsel çerçevede izah etmektedir. Buna göre Altın Işık, Türk mit ve efsanelerinde gökten inen ışık motifidir. Altın Işık, etnolog ve sosyologların *mana*, eski Türklerin ise *kut* dedikleri kutsiyetin tecelli ediş şekillerinden biridir. Eski Türkler, *kut*u gökten inen bir nur sütunu, bir altın ışık suretinde tasavvur etmişler, bu altın ışık hangi insana, hangi hayvana, hangi şeye temas ederse onu mukaddes kılacağına inanmışlardır: Kutlu dağ, kutlu geyik, kutlu kent gibi. Gökalp, Türk mitolojisinin temel motiflerinden birini "Altın Işık" şeklide kavramlaştırarak kitabına ad olarak koymuştur.

Altın Işık, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı Çocuklar Kütüphanesi yayınlarının 1. kitabı olarak İstanbul'da Matbaa-i Amire'de eski harfli olarak basılmıştır. Kapağında "Telif ve Tercüme Heyeti'nce Kabul Edilmiştir" notu olan bu baskıda toplam on altı me-

tin bulunmaktadır. Bu metinlerden dördü, yani "Ülker ile Aydın", "Küçük Şehzade", "Ala Geyik" ve "Polvan Veli" adlı parçalar, daha önce 1914 yılında basılan *Kızılelma* adlı kitapta da yayımlanmıştır. Bu metinlerden "Ülker ile Aydın", "Küçük Şehzade" ve "Polvan Veli", *Kızılelma* başlığı altında kitaplaştırılmadan önce *Halka Doğru* dergisinin muhtelif sayılarında, "Ala Geyik" masalı ise *Türk Yurdu* mecmuasının ek olarak verdiği *Altun Armağan*'da yayımlanmıştır. *Altın Işık*'taki metinlerden geri kalan 12 metinden 10'u kitap haline getirilmeden önce *Küçük Mecmua*'da yayımlanmıştır. "Malazgirt Muharebesi" adlı metin dışındaki diğer metinler, *Küçük Mecmua*'da yayımlanırken "Halk Masalı" üst başlığı altında yayımlanmıştır. Diğer iki metin ise *Yeni Mecmua*'da yayımlanmıştır. Biz daha önce, mesela Altın Işık'ın 1942 yılında İstanbul'da İkbal Kitabevi'nin basımındaki gibi *Kızılelma*'da olan "Ülker ile Aydın", "Küçük Şehzade", "Ala Geyik" ve "Polvan Veli" başlıklı metinlerin çıkarılması yöntemini doğru olmadığı düşüncesiyle uygulamadık. Bu arada *Altın Işık*'ın yeni harflerle sadeleştirilmiş ve değiştirilmiş çok sayıda yayını yapıldığını, Kâzım Nâmi Duru'nun *Ziya Gökalp'tan Seçme Yazılar* (Ankara 1942, Sümer Basımevi) ve Ziya Gökalp'a atfen yayımlanan *Kolsuz Hanım* (İstanbul 1950, Ahmed Halit Kitabevi) adlı kitaplarda olduğu gibi bazı masalların parça parça yayımlandığını da görmekteyiz. *Altın Işık*'ın en doğru ve bilimsel neşrinin ise Fevziye Abdullah Tansel'in hazırladığı *Ziya Gökalp Külliyatı: I Şiirler ve Halk Masalları* (İlk basımı: Ankara 1952, İkinci basımı: Ankara 1977, Türk Tarih Kurumu Yayınları) ile Şevket Kutkan'ın hazırladığı Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan *Altın Işık* (Ankara 1976, Kültür Bakanlığı Yayınları) olduğunu da belirtmeliyiz. Biz, kitabın özgünlüğünü ve bütünlüğünü bozmamak, Ziya Gökalp'ın tasarrufuna saygı göstermek için *Kızılelma*'da yer alan dört metne de Şevket Kutkan'ın yaptığı gibi *Altın Işık*'ta yer vermeyi uygun gördük.

Altın Işık, 1923 yılı eski harfli özgün baskısı esas alınarak, günümüz Türk harflerine aktarılmak suretiyle hazırlanmıştır. Böylelikle eserin özgünlüğü ve yazarın dil ve üslubunun korunması hedeflenmiştir. Her metnin başlığının altına eklediğimiz dipnotlarda, metinlerin ilk kez yayımlandığı yerler ile diğer eski harfli neşirler hakkında yayın bilgileri verilmiştir. Metinlerin diğer neşirleriyle *Altın Işık* kitabındaki şekilleri arasındaki farklılıklar, her şiirin ilgili mısrası veya kelimesine eklenmiş dipnotlarda belirtilmiştir. Ziya Gökalp'ın kendi dipnotları ise notlarıyla karışmayı önlemek için "Z.G." kısaltmasıyla gösterilmiştir. Kısacası *Altın Işık*'ta yer alan 16 metin, yeni harflerle veya sadeleştirme yoluyla basılan kitaplar dışarıda tutularak, *Yeni Mecmua* ve *Küçük Mecmua* başta olmak üzere diğer yayınlarıyla mukayese edilerek "tenkitli basım" niteliğinde yayımlanmaktadır. Ayrıca anlamı bilinemeyecek bazı kelimelerin karşılıkları da mensur metinlerde parantez içi küçük puntoyla, manzum metinlerde ise dipnotlarda gösterilmiş, bu sayede günümüz okuyucusunun eseri okuma ve anlama sürecinin kolaylaştırılması sağlanmıştır. Dipnotlarda açıklanması mümkün olmayan, kişi, boy, millet, yer ve eser adlarıyla bazı terim ve kavramlar ise okuyucunun metne hâkimiyetini arttırmak için "Kavramlar ve İsimler Sözlüğü"nde açıklanmıştır.

Bir Türk aydınlanması için düşünce eserleri hazırlaması kadar bu düşüncelerini uygulamaya dökme anlamında da örnek eserler vermiş olan Ziya Gökalp'ın hazırladığımız bu eserinin okuyucuya faydalı olmasını diliyorum. Eserin yayınını üstlenerek Ziya Gökalp'ın eserlerini okurlarıyla buluşturmaya vesile olan Ötüken Neşriyat'a, değerli yayıncı Nurhan Alpay'a ve editör Kadir Yılmaz'a teşekkür ediyorum.

Dr. Ali DUYMAZ

15 Ocak 2015, Balıkesir

Keloğlan

Fakir bir babanın üç oğlu vardı. Büyük oğlunu dişinden tırnağından artırarak tahsile göndermişti. Bunu bir ilim adamı yapacaktı. Küçük oğluna ileride kendi dükkânını bırakacaktı. Ortanca oğluna gelince buna verecek hiç bir şeyi kalmıyordu. Hatta buna bir ad bile koymamıştı. Ehemmiyetsizliğini göstermek üzere ona daima "Keloğlan" çağırırdı. Bu suretle, bütün mahalleliler arasında onun adı "Keloğlan" kalmıştı.

Keloğlan, henüz yedi yaşında iken ekmeğini elinin emeğiyle kazanmağa başladı. Hamallık, kahveci yamaklığı, aşçı çıraklığı, ayak satıcılığı gibi birçok işlere girdi. Eline pek az para geçebiliyordu. On iki yaşına kadar türlü sıkıntılar içinde yaşadı. Bu yaşa girince, kendi nefsine güvenen tam bir erkek oldu. Artık büyük işlere girmek, şan kazanmak, büyük bir adam olmak istiyordu. Keloğlan, ara sıra şiir söylemeğe de yeltenir, yanık koşmalar düzerdi. Gönlünün duygularına bu koşmalarla kanat vermek isterdi. Bir gün gönlünden böyle bir koşma fırladı:

Burada sevinç yok, dert çok, keder çok,
İsterim bir altın yurda varayım:
Talihim arayıp bulmadı beni,
Bari ben gezeyim, onu arayım…

* Bu masal ilk olarak "Halk Masalı: Keloğlan" başlığı altında *Küçük Mecmua*'da (1/11, 20 Zilhicce 1340-14 Ağustos 1338/1922, s. 6-12) yayımlanmıştır.

Bu koşma, Keloğlan'ı verilmiş bir karar karşısında bıraktı: Gurbete çıkmak! O nasılsa, şarkı söylerken, kendi haberi olmadan bu kararı vermişti. Her akşam yalnız kalınca bu yoldaki koşmaları tekrar eder dururdu:

Diyorlar herkesin nasibi varmış,
Ona rast gelmedim ben, bu toprakta…
Burada değilse, başka yerdedir:
Gideyim, arayım onu uzakta…

Keloğlan'ın kalbinde bu uzaklara gitmek, talihini aramak fikri, ömrünün uzun ve karanlık gecesinde bir şimşek gibi parlamıştı. O bir gün, dağarcığına bir kat çamaşır ve biraz ekmekle peynir koydu. Dağarcığını sırtına bağladı. Sedeften ayrılan bir inci gibi, başka yerlerde kısmet[1] bulmak ümidiyle doğduğu şehre veda etti. Yaya olarak, başını aldı gurbete çıktı.

Meğer Keloğlan gibi talihini aramaya çıkmış başka çocuklar da varmış. Keloğlan, yolda giderken birinci gün Orhan'a rast geldi[2]. İkinci gün Turhan'a, üçüncü gün Tarhan'a rast geldi. Bunlar da Keloğlan gibi dağarcığı omzunda birer küçük sergüzeştçi (maceracı) idiler. Hepsi öyle on iki yaşları arasında bulunan bu dört küçük serseri arkadaş oldular. Bunlar, nereye gideceklerini bilmiyorlardı. Gittikleri yerde ne yapacaklarına dair de hiç bir kararları yoktu. Fakat kalpleri kendilerine uzaktan gülümseyen ümitlerle dolu idi. Bir gün muratlarına erecekleri ruhlarına gizlice vaat edilmiş gibiydi. Küçücük ruhlarında sarsılmaz bir imanları vardı. Eski kahramanlar gibi talihlerine güveniyorlar, tehlikelere atılmaktan erkekçesine bir zevk duyuyorlardı.

---

[1] *Küçük Mecmua*'da bu kelime, "kıymet" şeklindedir.

[2] *Küçük Mecmua*'da anlamı etkileyen bir durum olmasa da "rast geldi" sözleri yoktur.

Keloğlan'la arkadaşları yüce yüce dağlardan aştılar, coşkun coşkun ırmaklardan geçtiler, nihayet ıssız bir çölün büyük bir ırmağa yanaştığı noktada, yeşil bir vadiye girdiler. Burada tepesi bulutlara ulaşan somaki[3] mermerden bir kule gördüler. Kulenin şark (doğu) tarafında somaki mermerden bir saray, garp (batı) tarafında yine aynı cins mermerden hazine odaları vardı. Keloğlan "Burada talihimizi deneyebiliriz" dedi. Seyyah (gezgin) çocuklar, büyük sevinçlerle kuleye yaklaştılar. Kulenin yanına gelince, yüce bir ağacın altında bir Dev Karısı'nın dikiş dikmekte olduğunu gördüler. O, arkasını yola doğru çevirmiş olduğundan çocukları göremedi. Fakat çocuklar onun kazan kadar kafasını, tulumlara benzeyen memelerini, burç gibi gövdesini iyice görebiliyorlardı. Dev Karısı sağ memesini sol omzuna, sol memesini sağ omzuna atmıştı. Keloğlan, arkadaşlarına[4] "Hepimiz Dev Karısı'nın memesini emelim. Memesini emersek, oğulları olacağımızdan, bizi kolay kolay yiyemez. Meğerki çok acıkmış ola!" dedi. Hepsi, parmaklarının ucuna basarak Dev Karısı'nın yanına geldiler. İkisi sağ memesine, ikisi sol memesine sarılarak, süt pınarın oluğundan su içer gibi kana kana içtiler.

Devlerin kanununa göre, bir Dev Karısı'nın memesini emenler, onun süt evlâdı olurlardı, Dev Karısı artık onları yiyemezdi. Dev Karısı başını çevirince dört çocuğun memelerini emdiğini gördü.

Dev Karısı - Siz hepiniz, evlâtlarım oldunuz. Artık size bir şey yapamam. Bu gece misafirim olunuz. Yarın yolunuza[5] devam edersiniz.

Keloğlan - Peki teyzeciğim, bu gece sana misafir oluruz. Zaten annem ölürken bana vasiyet etmişti. Biraz büyür-

---

[3] Kızıl ya da yeşil renkte, damarlı ve çok sert bir tür mermer, porfir

[4] *Küçük Mecmua*'da "arkadaşlarına" sözünden sonra "yavaşça" kelimesi bulunmaktadır.

[5] *Küçük Mecmua*'da bu söz, "yolunuzda" şeklindedir.

sem buraya gelip ablasını görmemi benden rica etmişti. İşte ben de arkadaşlarımla beraber seni görmeğe geldim.

Dev Karısı, Keloğlan'ın hilesine karşı hile yapmak istiyordu. Maksadı, gece, bunları uyuttuktan sonra, eski zamanın dev âdetlerine kulak asmayarak, âdeti tanımayarak hepsini yemekti. Fakat süt evlâtlarını uyanıkken yemeğe utanıyordu. Dev Karısı'nın neler düşündüğünü Keloğlan sezmişti. O da ihtiyatlı (tedbirli) bulunmağa karar verdi. Akşam olunca bıçağıyla parmağını kesti[6], içine tuz doldurdu. Kendi kendine "Artık gece gözlerime uyku girmez!" dedi. Dev Karısı, çocuklara sevdikleri yemeklerden bir ziyafet çekti. Yemekten sonra yatak odasını göstererek çekildi. Çocuklar yatağa girdiler, yalnız Keloğlan uyumadı, arkadaşları derhal uyudular.

Dev Karısı yarım saat sonra, çocukların uyuyup uyumadığını anlamak için odanın kapısına geldi, yavaşça bağırdı:

Dev Karısı - Uyur uyanık kim var?

Keloğlan - Ben varım[7]!

Dev Karısı - Niçin uyumazsın Keloğlan?

Keloğlan - Annem bana her gece bir tulumba kaymaklı dondurma yapardı. Onu yer, uyurdum. Şimdi onu yemediğim için uykum kaçtı. Bir türlü uyuyamıyorum.

Dev Karısı - Süt mandırada. Mandıra da[8] buraya bir saat. Dağ başında kar varsa da o da yarım saat uzakta. Dondurma iki saate kadar hazır olamaz.

Keloğlan - Üç saat olsa bile zararı yok. Çünkü dondurma olmazsa, sabaha kadar uyuyamayacağım.

Dev Karısı - Peki öyleyse bekle! İki saate kadar dondurma ile beraber geleceğime söz veririm.

---

[6] *Küçük Mecmua*'da bu söz "yardı" şeklindedir.

[7] *Küçük Mecmua*'da bu ifade, "Ben varım, teyze!" şeklindedir.

[8] *Küçük Mecmua*'da bu söz, "mandıra" şeklindedir.

Dev Karısı gitti. Mandıradan süt, karlı dağdan kar getirdi. Dondurmayı yapıp Keloğlan'ın önüne koydu. Keloğlan arkadaşlarını uyandırdı. Dondurmadan güzelce yediler. Arkadaşları yeniden uyudular. Keloğlan da uyur gibi yatakta uzandı. Yarım saat geçer geçmez, Dev Karısı yeniden kapıya geldi. Yavaş sesle bağırdı:

Dev Karısı - Uyur uyanık, kim var?

Keloğlan - Ben varım teyze!

Dev Karısı - Neden uyumazsın Keloğlan?

Keloğlan - Annem, dondurmadan sonra bana âlâ kıymalı bir su böreği pişirirdi. Onu yedikten sonra rahatça uyurdum.

Dev Karısı - Koyunlar ağılda. Ağılsa buraya bir buçuk saat uzak. Demek ki yine iki saat bekleyeceksin.

Keloğlan - Beklerim teyze!

İki saat sonra, çocuklar su böreğini de yediler. Tekrar yatağa girip uyudular. Yarım saat sonra Dev Karısı yine geldi.

Dev Karısı - Uyur uyanık kim var?

Keloğlan - Ben varım teyze!

Dev Karısı - Niçin uyumazsın Keloğlan?

Keloğlan bu sefer de, bir tepsi baklava istedi. Bundan sonra da sırasıyla elmasiye[9], muhallebi, kuzu dolması istedi. Dev Karısı tek Keloğlan uyusun diye her istediği yemeği pişirip getiriyordu. Son yemeği yapmak için, yine ağıla gitmeğe mecbur oldu. Ağılın bir buçuk saat olduğunu Keloğlan biliyordu. Bu sırada, güneş ilk ışıklarıyla ufku yaldızlamağa başladı. Keloğlan, arkadaşlarını uyandırdı. Köşkün kulesine girerek demir kapısını arkadan sürmelediler. Kulenin tepesindeki gezinti yerine çıkarak Dev Karısı'nın geri gelmesini beklediler.

Biraz sonra da Dev Karısı geldi. Çocukları köşkte bulamayınca kaçmış olduklarını zannetti. Bu anda kulenin

[9] Dondurulmuş meyve suyundan yapılan bir tür pelte.

tepesinden gülüşler, kahkahalar işitti. Bir de ne görsün, çocuklar kulenin tepesinde! Dev Karısı, hiddetinden ne yapacağını şaşırdı. "Çocuklar, kapıyı açın." diye bağırdı. Çocuklar, yukarıda türkü söyleyerek oynuyorlardı:

Ey yalancı süt annemiz!
Sen istedin bizi yemek;
Senden daha kurnazız biz,
Çektik senden türlü yemek.

Dev Karısı, Dev Karısı!
Gitti yağın tam yarısı!

Pek tatlıydı dondurmanız,
Kaymaklıydı muhallebi…
Bizi köşke kondurmanız,
Sizi etti fakir gibi…

Dev Karısı, Dev Karısı!
Gitti sütün tam yarısı!

Ne güzeldi su böreği?
Titriyordu elmasiye
Harap ettik hep mideyi
Baklavadan yiye yiye.

Dev Karısı, Dev Karısı!
Gitti balın tam yarısı!

Dev Karısı bu sözleri işitince, kapıyı kırmak için bir kazma aramaya gitti.

Dev Karısı kazma ile gelince Keloğlan sordu:

- Teyze, bu kazma ile ne yapacaksın?

- Kuleyi yıkacağım.

- Kuleyi niçin yıkmak istiyorsun?

- Seni ele geçirmek için.

- Ya, ben kendi ihtiyarımla (isteğimle) yanına gelirsem?

- O vakit seni evlâdım gibi severim.

Keloğlan arkadaşlarına yavaşça şu sözleri söyledi:

- Ben kuleden aşağı ineceğim. Alay için kendimi ona teslim edeceğim. Dev Karısı bana bir şey yapamaz. Siz hiç korkmayın!

Keloğlan, kendisini kulenin penceresinden sarkıttı. Dev Karısı sağ elini uzatarak Keloğlan'ı oradan aldı. Sol elinde tutmakta olduğu bir çuvalın içine koydu. Çuvalın ağzını sıkıca bağladı. Dedi ki:

- Keloğlan, bu halinde de bana bir oyun yap da göreyim. Şimdi, mutfağa gidiyorum. Dişlerimi takıp geleceğim, seni kıtır kıtır yiyeceğim.

Keloğlan - Yiyebilirsen afiyetler olsun teyze!

Dev Karısı, mutfağa koştu. Keloğlan, hemen cebinden çıkardığı küçük bir bıçakla çuvalı yardı; içinden çıktı. Bahçede, Dev Karısının sevgili buzağısı otluyordu. Keloğlan onu tuttu, getirdi. Çuvalın içine koydu. Ağzını sımsıkı bağladı. Kendisi, sazların arasına girerek saklandı.

Bu anda Dev Karısı geldi. Kazma gibi dişlerini ağzına takmıştı. Çehresi ifritlerden, zebanilerden daha korkunç bir şekle girmişti. Koşarak geldi. Çuvalı yakalayarak ağzına götürdü. Çuvalla beraber içindeki mahlûku yemeğe başladı. Hepsini yedikten sonra, elinde püskül gibi bir şey kaldı. "Bu nedir, acaba?" diyerek gözlerine doğru yükseltti, baktı, bir de ne görsün? Biricik sevgilisi ve dünya yüzünde bir tek nazlısı olan buzağısını yemiş, kuyruğu elinde kalmıştı. Bunu görünce Dev Karısı hiddetinden yere düştü, bayıldı.

Keloğlan, Dev Karısı'nın bayıldığını görünce arkadaşlarına "kuleden ininiz, kaçalım" dedi. Arkadaşları kuleden inerek ırmağa doğru koşmaya başladılar. Dev Ka-

rısı ayıldı, bunların ırmağa doğru koşmakta olduklarını görünce arkalarından seğirtti. Çocuklar ırmağın kenarına geldiler. Orada yüce söğüt ağaçları vardı. Keloğlan, "Çabuk her birimiz bir ağacın tepesine çıkalım!" dedi. Her biri hemen minare kadar yüksek bir ağacın tepesine çıktı: Dev Karısı yetişince çocukların yüce söğütlerin tepesinde şakrak kahkahalarla gülüştüklerini gördü.

Dev Karısı - Oraya nasıl çıktın, Keloğlan?

Keloğlan - Teyze, ağacın altına bir sabun, onun üstüne bir bıçak, bıçağın üstüne yine bir sabun koyarak bir merdiven yaptım. Bu merdivene basarak ağacın[10] tepesine kadar çıktım.

Dev Karısı, hemen köşke gitti, birçok sabunlarla bıçaklar getirdi. Birbiri üzerine istif ederek bir merdiven yaptı. Bunun üzerine çıkınca, ayakları kesildiğinden tabanlarından, parmaklarından kan akmaya başladı. Ve birdenbire merdiven yıkılarak yere yuvarlandı. Dev Karısı, biraz sonra bin güçlükle yerinden kalkarak bir balta getirmeye gitti.

Keloğlan arkadaşlarına "Ağaçlardan inelim, ırmaktan yüzerek karşı sahile geçelim" dedi. Çocuklar birer balık gibi yüzerek suyun öte yüzüne geçtiler. Dev Karısı, köşkten dönünce, çocukları karşıki sahilde gördü

Dev Karısı - Oraya nasıl gittin, Keloğlan?

Keloğlan - Teyze! Irmağın ortasına bir değirmen taşı yuvarladık. Ona basarak bu tarafa geçtik.

Dev Karısı - O halde bekleyin; şimdi size yetişirim.

Dev Karısı hemen yakındaki değirmene koştu. Oradan bir değirmen taşı getirerek ırmağın ortasına attı. Taş, ırmağın çok derin olan dibine daldı. Dev Karısı, ırmağın ortasında gerçekten bir atlama taşı varmış gibi bir ayağını ırmağın ortasına attı. Ayağı boşluğa gelince, "gümmm!" diye suyun içine düştü. Dev Karısı yüzme bilmiyordu. Vü-

[10] *Küçük Mecmua*'da bu söz, "ağaçların" şeklindedir.

cudu dağ parçası kadar ağırdı. Kocaman[11] gövde köpüklü sulara bir kaç kere dalıp çıktı. En nihayet boğuldu gitti.

Keloğlan, Dev Karısı'nın boğulduğunu görünce, suda yüzerek yanına geldi. Tırmanarak başının üstüne çıktı. Bıçağıyla Dev Karısı'nın gözlerini ve kulaklarını kesip çıkardı. Bunları dağarcığına koyduktan sonra, ırmağın kıyısına döndü. Arkadaşlarıyla beraber, o memleketin payitahtına (başkentine) gittiler. Dev Karısı'nın gözleriyle kulaklarını padişahın sarayına götürdüler. Dev Karısı senelerden beri memleketi harap etmişti. Padişah, kim bu Dev Karısı'nı öldürürse, ona büyük mükâfatlar (ödüller) vereceğini ilan etmişti. Padişah, Keloğlan'la arkadaşlarına "Nasıl bir mükâfat (ödül) istersiniz?" diye sordu. Keloğlan "Dev Karısı'nın hazinelerini bize verirseniz başka hiç bir şey istemeyiz" dedi.

Padişah, "Bu hazineler zaten sizindir" diyerek her birine kırk katır verdi. Onları mallarını getirmek için Dev Karısı'nın köşküne gönderdi. Bunlar, oradaki hazineleri aralarında taksim ettiler (paylaştılar). Her biri hissesini (payını) kendi katarıyla payitahta (başkente) getirdi. Dört arkadaş birer konak satın aldılar. Birer dükkân açtılar. İş güç sahibi oldular.

[11] *Küçük Mecmua*'da bu ifade, "Bu kocaman" şeklindedir.